

РОЛЬ І ЗНАЧУЩІСТЬ ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У ДВОСТОРОННІХ УКРАЇНСЬКО-УГОРСЬКИХ ВІДНОСИНАХ

Товт Михайло Михайлович,
кандидат юридичних наук

У статті аналізуються події та тенденції, які спостерігалися в українсько-угорських відносинах, пов'язаних із питаннями захисту прав національних меншин, з часів набуття Україною незалежності до сьогодні. Акцентується увага на ролі та значущості цієї проблематики у становленні й розвитку двосторонніх українсько-угорських відносин. Проте, що питання захисту прав національних меншин є важливим для обох сторін, свідчать факти включення спеціальних положень до базового двостороннього договору про співпрацю та створення для контролю за виконанням зобов'язань у цій сфері спеціальної інституції – міжурядової змішаної комісії. Завдяки таким діям для української національної меншини в Угорщині і, відповідно, для угорської національної меншини – в Україні створюються належні умови для збереження й розвитку своєї національно-культурної ідентичності.

Основаючись на вивченні матеріалів засідань змішаних комісій та інформаційних повідомлень, автор акцентує увагу на поступовому загостренні дискусії, що фактично призвело до призупинення діяльності цієї інституції, та наводить приклади несприятливих для угорської національної меншини дій органів влади України. Невдоволення таким становищем представників угорської національної меншини і, відповідно, офіційного Будапешта призводить до поступового ослаблення двосторонніх стосунків.

У підсумку констатується, що питання захисту прав національних меншин і нині відіграє значну роль у формуванні двосторонніх міждержавних українсько-угорських відносин, а питання захисту прав меншин з об'єднуючого чинника, яким воно видавалося на початку цих відносин, поступово перетворюється на деструктивну проблему між державами. Особливо тривожним є те, що така атмосфера недовіри з високих міжурядових відносин поступово переходить як у середовище політикуму, так і громадськості двох сусідніх держав, приречених, на думку автора, на дружбу та співпрацю.

Ключові слова: українсько-угорські відносини, захист прав національних меншин.

Tovt Mykhailo

ROLE AND IMPORTANCE OF PROTECTION OF THE NATIONAL MINORITIES RIGHTS IN BILATERAL UKRAINIAN-HUNGARIAN RELATIONS

The author analyzes the events and tendencies related to the issues of protection of the national minorities' rights that have been observed in Ukrainian-Hungarian relations since the time Ukraine had gained independence. The attention is focused to the role and significance of this issue in the establishment and development of bilateral Ukrainian-Hungarian relations. The protection of the national minorities' rights is an important issue for both parties, which is confirmed by inclusion of special provisions in the basic bilateral cooperation agreement and creation of special

institution – the intergovernmental joint commission – to monitor the fulfillment of obligations in this area. Due to such actions both Ukrainian national minority in Hungary and Hungarian national minority in Ukraine have appropriate conditions for maintenance and development of their national and cultural identities.

Based on the study of the materials of joint commissions meetings and information reports, the author focuses on the gradual intensification of discussion that actually led to the interruption of the institution's activities; gives examples of the unfavorable actions of the Ukrainian authorities towards Hungarian national minority. Dissatisfaction with such a situation by Hungarian national minority representatives and the official Budapest respectively leads to the gradual weakening of bilateral relations.

The author comes to the conclusion that nowadays protection of the national minorities rights plays a significant role in the formation of bilateral interstate Ukrainian-Hungarian relations. This issue had been the unifying factor at the beginning of these relations. Now it is gradually turning into destructive problem between the states. There is a particularly disturbing fact that such an atmosphere of distrust at the level of high intergovernmental relations is gradually transforming into both the political environment and the public of two neighboring states, which, according to the author's opinion, are destined for friendship and cooperation.

Key words: Ukrainian-Hungarian relations, protection of the national minorities' rights.

Метою статті є здійснення аналізу сучасних подій і тенденцій, які спостерігалися в українсько-угорських відносинах, пов'язаних з питаннями захисту прав національних меншин з часів набуття Україною незалежності до сьогодні, з'ясування ролі та значущості цієї проблематики у становленні та розвитку двосторонніх українсько-угорських відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У більшості відомих нам досліджень, присвячених українсько-угорським відносинам, підкреслюється роль і важливість питань захисту прав національних меншин. Результати таких досліджень були опубліковані в монографіях перших послів в історії двосторонніх дипломатичних відносин: Надзвичайного і Повноважного посла Угорської Республіки в Україні О. Палді «Все дальше від Москви» (угор. – «*Egyre távolabb Moszkvától*», Будапешт, 1996) та Надзвичайного і Повноважного посла України в Угорській Республіці Д. Ткача «Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій» (Київ, 2004).

Різні аспекти життєдіяльності закарпатських угорців, зокрема роль цієї національної меншини в українсько-угорських відносинах, висвітлені в працях Н. Шипки. Тематика угорців Закарпаття та їхній вплив на формування українсько-угорських відносин перебувають у центрі уваги закарпатських дослідників П. Лизанця, С. Мітряєвої, Е. Кіш, О. Пеліна, Ю. Остапця, І. Скиби та ін. Значна увага приділена розвитку українсько-угорських відносин та проблематиці національних

меншин у монографічному виданні Ч. Фединець, І. Холас, М. Товт «Незалежна Україна. Державотворення, конституювання, втрачені скарби» (угор. – «*A független Ukrajna. Államépítés, alkotmányozás, és elsüllyesztett kincsek*», Будапешт, 2016).

Результати спеціального дослідження в рамках Інституту світової політики «Аудит зовнішньої політики: Україна-Угорщина» були опубліковані в 2016 р. І. Мединським та Б. Капчосом. Автори цієї аналітичної праці зазначають, що «тенденції співпраці на початку 1990-х років значною мірою визначили динаміку двосторонніх відносин на наступні двадцять п'ять років. У грудні 1991 року прем'єр-міністр Угорщини Йозеф Антал і Президент України Леонід Кравчук підписали у Києві українсько-угорську двосторонню угоду, яка стала основою для відносин між країнами. Це був фундаментальний документ, що визначив найважливіші зобов'язання обох сторін: відсутність територіальних претензій між двома країнами і гарантії захисту прав меншин» [1].

Двосторонньою угодою став «Договір про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою»¹, у якому зобов'язання, визначені вищезгаданими авторами, містяться, зокрема, у 2 та 17 статтях.

¹ Договір був укладений 6 грудня 1991 р. і набув чинності 16 червня 1993 р. Ратифікований Постановою Верховної Ради України від 1 липня 1992 р. № 2527-ХІІ (див.: Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 37. – Ст. 552).

Довідково.

Стаття 2. Договірні Сторони, у відповідності із зобов'язаннями, зафіксованими в Статуті ООН та в документах Наради з безпеки і співробітництва в Європі, вирішуватимуть спори, що можуть виникати між ними, виключно мирними засобами. Вони ніколи, ні за яких умов, не використовують першими свої збройні сили одна проти одної. Сторони поважають територіальну цілісність одна одної і заявляють, що не мають і не матимуть територіальних претензій одна до одної.

Стаття 17. Договірні Сторони у повній відповідності з «Паризькою Хартією для нової Європи» та іншими відповідними документами Наради з безпеки і співробітництва в Європі заявляють про свою переконаність в тому, що дружні відносини між їхніми народами, а також мир, справедливість, стабільність і демократія вимагають, щоб етнічна, культурна, мовна та релігійна самобутність національних меншин користувалась взаємним захистом і для її забезпечення повинні бути створені всі необхідні умови. Сторони вживуть односторонніх та спільних заходів для сприяння виконанню цих зобов'язань у відповідності з підписаним 31 травня 1991 року документом – «Декларація про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки в галузі забезпечення прав національних меншин» [2] – та Протоколом до неї [3].

Сторони у своїх міжнародних відносинах самостійно і спільно виступатимуть за реалізацію міжнародних документів з питань національних меншин.

У цій Декларації Сторони домовилися про повагу до основних прав і свобод національних меншин та їхню рівність перед законом країн свого проживання, про право своїх громадян вільно визначати свою належність до національної меншини, а також про те, що це їхнє рішення не викличе ніяких несприятливих наслідків. Сторони проголосили своє прагнення у своїй політиці поважати законні інтереси національних меншин і вживати необхідні політичні, правові та адміністративні заходи з метою сприяння створенню сприятливих умов, необхідних для збереження й розвитку їхньої етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності.

Сторони заявили про свою готовність сприяти створенню такого статусу національних меншин, який забезпечить їм право на ефективну участь у державних справах, включно й участь

у справах, що стосуються захисту й заохочення їхньої самобутності, прийняття й виконання рішень, що мають відношення до регіонів їхнього проживання. Сторони підтримали право національних меншин на створення та функціонування в межах закону на території обох країн своїх власних організацій чи асоціацій, які служать збереженню їхньої самобутності. Ці організації чи асоціації можуть шукати добровільну фінансову та іншу допомогу, а також державну підтримку.

І що особливо важливо з огляду на проблемні питання сьогодення: сторони, що підписали зазначений Договір, зобов'язалися прийняти необхідні законодавчі, адміністративні та інші заходи з тим, щоб національні меншини могли реалізувати своє право вільно користуватися рідною мовою в особистому і громадському житті (п. 9 Декларації), крім того, погодилися забезпечити належні можливості національним меншостям для навчання рідною мовою *на всіх рівнях навчання* (виділено мною. – Авт.).

Звичайно, укладаючи ці міжнародні угоди, учасники Договору наповнювали їх тим нормативним змістом, який найбільше відповідав вирішенню тогочасних тактичних, а також стратегічних завдань. Міністр закордонних справ Угорщини тих часів підкреслював, що згаданий документ був першим міжнародним договором незалежної України, в якому угорська сторона бажала закласти підвалини якомога кращих відносин з новою і найбільшою сусідкою і тим самим уникнути можливості утворення якоїсь антиугорської спільності між сусідніми державами, а також унеможливити здійснення такої політики, яка могла би зашкодити інтересам угорської меншини [4].

Для України, яка набувала свою незалежність, питання міжнародно-правового визнання державного суверенітету, зокрема своєї територіальної цілісності в межах географічних кордонів Української РСР, а також підтримка національними меншинами, до яких, за даними перепису 1989 р., відносили себе більш як чверть (27,3 %) населення, ідеї української державності мали життєво важливе значення.

Віднайдений таким чином взаємний інтерес сторін дав швидкі та вагомні результати. За відносно короткий період відбулося визнання незалежної України в її існуючих кордонах. Результатом такого підходу стало взірцеве становище нечисельної (6,5 тис. чоловік, близько 0,07 % населення) української діаспори в Угорщині, що проявилось

у системі місцевих і загальнодержавного самоврядувань, які утворюються за результатами загальних прямих та електоральних виборів, гарантованому парламентському представництві цієї спільноти та забезпеченні державного, як нормативного, так і грантового, фінансування закладів, національно-культурних і освітніх програм української спільноти.

Практично одностайною є думка українських дослідників (наприклад, Д. Ткача [5] і Н. Шипки [6]), що Угорщина розробила та впровадила одне з найуспішніших законодавств серед країн Європи щодо захисту прав національних меншин. Вважається, що, запровадивши ліберальну політику щодо національних меншин, Будапешт тим самим розраховує отримати адекватну позицію сусідніх держав щодо угорських громад, які в них проживають.

На нашу думку, дослідники цілком обґрунтовано доходять таких висновків і щодо становища угорської національної меншини в Україні. Так, наприклад, Ю. Остапеч та І. Скиба зазначають, що угорська національна меншина має всі можливості для забезпечення своїх суспільно-політичних та духовно-культурних потреб. Наголошують, що впродовж 90-х років ХХ ст. постійно збільшувалася кількість угорськомовних дошкільних та загальноосвітніх закладів, угорці мають можливість навчатися рідною мовою у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах Закарпатської області. Угорська громада бере активну участь у політичному житті України та області, добре забезпечуються також релігійні потреби членів цієї спільноти. При цьому зазначають, що такі сприятливі умови створюються не в останню чергу завдяки політичній і матеріальній підтримці Угорщини [7].

Дослідження українськими фахівцями протоколів засідань змішаних українсько-угорських міжурядових комісій з питань забезпечення прав національних меншин, які утворювались і діяли відповідно до Декларації про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей та Протоколу до неї, дають змогу прослідкувати непростий, але цілком конструктивний процес наповнення організаційним та інституційним змістом прийнятих як на білатеральному, так часом і на мультilaterальному рівнях міжнародно-правових зобов'язань щодо захисту прав відповідних національних меншин [8; 9].

Наявні протоколи змішаної комісії (або їх відсутність), а також низка інших інформаційних

повідомлень свідчать про те, що в українсько-угорських двосторонніх відносинах протягом останніх років спостерігаються зміни в гірший бік, що пов'язані, зокрема, і з питаннями захисту прав національних меншин. Так, за шість років поспіль (що є безпрецедентно тривалим періодом) змішана комісія не провела жодного засідання. А останнє результативне засідання, яке завершилося підписанням спільних рекомендацій Сторін цього форуму, відбулося в 2008 р. Заключний документ (рекомендації) засідання, яке відбулося в 2011 р., не був підписаний через те, що угорська сторона наполягала внести в документ положення про утворення в процесі адміністративної реформи району з включенням до його складу населених пунктів з переважним угорським населенням – т. зв. Притисянського району, а українська сторона категорично заперечувала проти цього.

Із 2014 р., особливо в період після Революції гідності, почастишали претензії, скарги представників угорської спільноти, підтримані офіційним Будапештом, на дії владних структур України. Різке заперечення угорської сторони виклало рішення Верховної Ради України щодо скасування Закону України «Про засади державної мовної політики» у березні 2014 р. Як порушення прав угорської меншини були оцінені дії, точніше, бездіяльність Центральної виборчої комісії (ЦВК), яка, незважаючи на відповідну норму Закону України «Про вибори народних депутатів України», відмовила в утворенні у Закарпатській області виборчого округу з переважним угорським населенням під час виборів до Верховної Ради України в 2014 р.² А дії ЦВК і Закарпатської територіальної виборчої комісії щодо визначення меж виборчих округів виборів у 2015 р. депутатів обласної ради вже однозначно свідчили про те, що органи влади України здійснюють спеціальні, причому такі, що суперечать чинному законодавству, заходи щодо недопущення або ж принаймні зведення до можливого мінімуму

² У Статті 18 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (у редакції на час позачергових виборів до Верховної Ради України 26 жовтня 2014 р.) йшлося про таке: «Адміністративно-територіальні одиниці, на території яких компактно проживають окремі національні меншини та які межують між собою, повинні входити до одного виборчого округу. У разі, якщо в сумісних адміністративно-територіальних одиниць кількість виборців, які належать до національної меншини, є більшою, ніж необхідно до формування одного виборчого округу, округи формуються таким чином, щоб в одному з них виборці, які належать до національних меншин, становили більшість від кількості виборців у виборчому окрузі» (див.: Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10–11. – Ст. 73).

представництва угорської громади в обласному представницькому органі. Адже територія єдиного в Україні з переважно угорським населенням Берегівського району, всупереч провідному правовому принципу утворення виборчих округів — нерозривності меж округів, була поділена таким чином, що три з чотирьох округів склалися принаймні з двох «острівців» [10]. А заявлені протести угорських урядовців, депутатів у Європарламенті та Парламентській асамблеї Ради Європи, як і угорських організацій України, залишилися без реакції офіційного Києва [11].

Особливе занепокоєння як серед представників угорської влади, так і в середовищі закарпатської угорської громадськості викликала безпрецедентна для традиційно толерантного в етнічних відносинах населення області подія, яка відбулася в Ужгороді 13 березня 2016 р. Під час чергової смолоскипної ходи, присвяченої річниці Карпатської України, радикальні організації, проходячи площею Шандора Петефі [12], поблизу пам'ятника поету-революціонеру тривалий час скандували гасло «мадярів на ножі». Слід зазначити, що кримінальне провадження за цією подією було відкрито тільки за наполяганням угорських організацій Закарпаття, при тому, що досі залишається без відповіді питання про покарання осіб, які організували і здійснили цю акцію [13].

Велике занепокоєння в угорському середовищі викликають різноманітні законодавчі ініціативи щодо внесення принципових змін до мовного законодавства. Зміни в регулюванні мовних відносин, які пропонуються народними депутатами Верховної Ради України (проекти законів «Про мови в Україні», «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні», «Про державну мову»), значно звужують мовні права національних і мовних меншин, тих громадян, які є носіями регіональних мов або мов меншин.

Ці законопроекти, а також повідомлення, що з'явилося на офіційному сайті Міністерства освіти і науки України 16 жовтня 2016 р. щодо згоди МОНУ та громадських активістів на внесення відповідних правок до проекту закону «Про освіту», спричинило проведення різних акцій протесту, збір підписів серед представників національних меншин області [14]. Група народних депутатів України і керівників громадських організацій національних меншин України звернулася до Президента України як до гаранта додержання Конституції України, прав і свобод

людини та громадянина з питанням щодо дій міністра освіти і науки України, спрямованих на порушення конституційних прав осіб, які належать до національних меншин, на навчання рідною мовою. Про небажання розглядати цю проблему по суті на вищих шаблях державної влади свідчить той факт, що відповідь на звернення до Глави держави, суто формальна за змістом, надійшла від заступника міністра освіти і науки України [15].

Тим часом українські законодавці ухвалюють закони, норми яких радикально звужують можливість публічного використання мов меншин. Так, відповідно до нової редакції Закону України «Про вищу освіту», така освіта в Україні може надаватися тільки українською мовою. Закон «Про державну службу» вимагає досконалого володіння державною мовою від державних службовців і робить українську мову єдиною, яка припустима при здійсненні функцій державної влади. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо мови аудіовізуальних (електронних) засобів масової інформації» від 23 травня 2017 р. № 2054-VIII законодавець скасував не тільки право вільного вибору телерадіоорганізаціями (незалежно від форми власності й національної належності) мови мовлення, а й вилучив також положення щодо вільного транскордонного прийому передач.

Підписуючи цей закон, Президент України заявив: «Спасибі представникам ЗМІ за пропозиції про введення квот і повернення української мови в українські медіа. Це їх ініціатива і пропозиція, які я тільки підтримав. Народні депутати блискуче спрацювали, і я мав велике задоволення і велику честь підписати відповідний Закон» [16]. Це є підтвердженням того, що такі законодавчі дії — не забаганки певної частини депутатського корпусу, а елемент сучасної державної політики. Напевно, тому на численні звернення народних депутатів України, угорської громадськості України та членів Європарламенту органи влади України реагують беззмістовними відписками³ або взагалі залишають без реагування, як, наприклад,

³ Приклади: лист ЦВК від 04.09.2014 р. № 21-18-3500 на звернення народного депутата України Гайдоша І.Ф. щодо утворення виборчого округу від 27.08.2014 р. № 0214/2 ; лист ЦВК від 23.10.2015 р. № 21-18-3065 на звернення народного депутата України Брензовича В.І щодо утворення територіальних виборчих округів від 11.10.2015 р. № 66/12-520 ; лист МОНУ від 15.12.2016 р. № 1/11-15930 на звернення членів Європарламенту щодо забезпечення права на освіту рідною мовою від 22.11.2016 р. ; лист МОНУ від 20.10.2017 р. № 1/11-10923 на колективне звернення угорських організацій України від 28.08.2017 р. (копії цих листів — у моему архіві. — Авт.).

щодо зібраних у лютому—березні 2017 р. в Закарпатській області 64 тис. підписів під зверненням до вищих посадових осіб держави щодо неприпустимості звуження мовних прав. Звісно, така поведінка представників влади в Україні не може не викликати занепокоєння всіх, для кого захист прав меншин становить цінність.

Фахівці відзначають певне охолодження міждержавних відносин Угорщини та окремих держав, зокрема й України, після приходу до влади на виборах 2010 р. та збереження за собою владних повноважень на виборах 2014 р. партії «Фідес» на чолі з Віктором Орбаном, яка більш акцентовано декларує підтримку закордонних угорців. Багато хто з українських посадовців вбачає у критичних висловлюваннях угорських урядовців, на нашу думку, абсолютно правомірних з огляду на відповідні міжнародно-правові зобов'язання, недружність, де-то — навіть прояв ворожості. А в уже традиційних протязом новітніх часів заявах угорських урядовців на підтримку самоврядних можливостей угорських спільнот — навіть загрозу територіальній цілісності.

Новацією у двосторонніх відносинах з боку України можемо вважати те, що останнім часом дедалі частіше та гучніше чути думку про те, що надання, повернення громадянства Угорщини

колишнім її громадянам та їхнім нащадкам, які володіють угорською мовою, є викликом національній безпеці України. При тому, що офіційний Київ до сьогодні свою офіційну позицію щодо цього явища не висловив.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вищенаведене дає підстави констатувати, що питання угорської меншини й нині відіграє значну роль у формуванні двосторонніх міждержавних українсько-угорських відносин, а питання захисту прав меншин з об'єднуючого чинника, яким воно видавалося на початку цих відносин, поступово перетворюється на деструктивну проблему між державами. Напевно, найбільш тривожним є те, що така атмосфера недовіри з висоти міжурядових стосунків поступово переходить як у середовище політикуму, так і громадськості двох сусідніх держав, приречених, на думку автора, на дружбу і співпрацю.

Тому подальші дослідження слід спрямовувати на розкриття сутності, природи, причин виникнення суперечностей між двома державами у питаннях захисту прав національних меншин, зокрема стосовно становища угорців Закарпаття та підготовки пропозицій щодо шляхів і засобів їх усунення.

Список використаних джерел

1. Мединський І., Капчос Б. Аудит зовнішньої політики: Україна — Угорщина [Електронний ресурс] : дискусійна записка. — К., 2016. — Режим доступу : <https://glavcom.ua/publications/334472-audit-zovnishnoji-politiki-ukrajina-ugorshchina.html>
2. Декларація про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей // Зібрання чинних міжнародних договорів України. — Т. 1. 1990—1991 рр. — К., 2001. — С. 169—172.
3. Протокол до Декларації про принципи співробітництва Української РСР і Угорської Республіки по забезпеченню прав національних меншостей // Зібрання чинних міжнародних договорів України. — Т. 1. 1990—1991 рр. — К., 2001. — 173—174 с.
4. Jeszenszky Géza. Kísérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédspolitikája a rendszerváltás éveiben. — Budapest, 2016. — 266 о.
5. Ткач Д. Сучасна Угорщина в контексті суспільних трансформацій. — К., 2004. — 480 с.
6. Шипка Н. Угорська національна меншина як чинник формування українсько-угорських міждержавних політичних відносин (1991—2006) // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку : зб. наук. праць. — Львів, 2007. — Вип. 19. — С. 208—216.
7. Остапеч Ю., Скиба І. Суспільно-політичний та культурний розвиток угорців Закарпаття (1991—2008 рр.) // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. — 2009. — Вип. 2. — С. 63—69.
8. Пелин О. Трансформація становища українців Угорщини та угорців України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://a-pelin.info/?go=pub&item=48>
9. Попок А. Діяльність змішаних міжурядових комісій з питань забезпечення прав осіб, які належать до національних меншин [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/11.pdf>
10. Вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів 25 жовтня 2015 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.cvk.gov.ua/vm_2015

11. Угорські партії Закарпаття вважають, що влада Порошенка свідомо перешкоджає їх потраплянню в обряд: заява Товариства угорської культури Закарпаття та Демократичної спілки угорців України у зв'язку зі створенням виборчих округів в Берегівському районі [Електронний ресурс]. – 2015. – 22 верес. – Режим доступу : <http://zakarpattia.net.ua/News/145995-Uhorski-partii-Zakarpattia-vvazhaiut-shcho-vlada-Poroshenka-svidomo-pereshkodzhaie-ikh-potraplianniuv-obradu>
12. Смолоскипною ходою вшанували героїв Карпатської України у Ужгороді [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua/uk/news/1554713-smoloskipnoyu-khodoyu-vshanuvali-geroyiv-karpatskoyi-ukrayini-u-uzhgorodi>
13. Лист-відповідь голови Служби безпеки України В. Грицака народному депутату України В. Брензовичу від 24.03.2016 р. № 10/Б-7/120 щодо відкриття 17.03.2016 р. кримінального провадження № 4201607000000047 (копія – в архіві автора).
14. Товт М. Нові засади мовного регулювання або нове конституювання держави? // Правова держава: щорічник наук. праць. – Вип. 28. – К., 2017. – С. 391–400.
15. Лист-відповідь першого заступника Міністра освіти і науки України № 1/11-15499 від 02.12.2016 р. на звернення громадських організацій (копія – в архіві автора).
16. Порошенко підписав закон про мовні квоти на телебаченні [Електронний ресурс]. – 2017. – 6 черв. – Режим доступу : http://espresso.tv/news/2017/06/06/poroshenko_pidpysav_zakon_pro_movni_kvoty_na_telebachenni

References

1. Medynskiy, I. & Kapchos, B. (2016). *Audit zovnishmoi polityky: Ukraina – Uhorshchyna* [Foreign Policy Audit: Ukraine – Hungary]. Kyiv. *glavcom.ua*. Retrieved from <https://glavcom.ua/publications/334472-audit-zovnishnoi-politiki-ukrajina-ugorshchina.html>
2. Deklaratsiia pro pryztstypy spivrobitnytstva Ukrainkoi RSR i Uhorskoi Respubliky po zabezpetsenniu prav natsionalnykh menshstei [Declaration on Principles of Cooperation between the Ukrainian SSR and the Hungarian Republic for the Protection of the Rights of National Minorities]. (2001). *Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy – Collections of current international treaties of Ukraine*. Vol. 1, 1990–1991. Kyiv (pp. 169–172) [in Ukrainian].
3. Protokol do Deklaratsii pro pryztstypy spivrobitnytstva Ukrainkoi RSR i Uhorskoi Respubliky po zabezpetsenniu prav natsionalnykh menshstei [Protocol to the Declaration on Principles of Cooperation between the Ukrainian SSR and the Hungarian Republic for the Protection of the Rights of National Minorities]. *Zibrannia chynnykh mizhnarodnykh dohovoriv Ukrainy – Collection of current international treaties of Ukraine*. (2001). Vol. 1, 1990–1991. Kyiv [in Ukrainian].
4. Jeszenszky, Géza. (2016). *Kisérlet a trianoni trauma orvoslására. Magyarország szomszédspolitikája a rendszerváltás éveiben* [Attempts to remedy Trianon trauma. Hungary's neighborhood policy during the regime change]. Budapest [in Hungarian].
5. Tkach, D. (2004). *Suchasna Uhorshchyna v konteksti suspilnykh transformatsii* [Contemporary Hungary in the context of social transformations]. Kyiv [in Ukrainian].
6. Shypka, N. (2007). Uhorska natsionalna menshyna yak chynnyk formuvania ukrainsko-uhorskykh mizhderzhavnykh politychnykh vidnosin (1991–2006) [Hungarian National Minority as a Factor for the Formation of Ukrainian-Hungarian Interstate Political Relations (1991–2006)]. *Zbirnyk naukovykh prats "Ukrainska zatsionalna idea: realita ta perspektyvy rozvytku"*. – Collection of scientific works "Ukrainian National Idea: Realities and Prospects of Development". Vol. 19. Lviv [in Ukrainian].
7. Ostapets, Yu. & Skyba, I. (2009). Suspilno-politychni ta kulturni rozvytok uhortsiv Zakarpattia (1991–2008 rr.) [Socio-political and cultural development of the Hungarians of Transcarpathia (1991–2008)]. *Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova – Scientific journal of the National Pedagogical Dragomanov University*. Vol. 2 [in Ukrainian].
8. Pelyn, O. (2012). Transformatsia stanovyshcha ukraintsviv Uhorshchyny ta uhortsiv Ukrainy [Transformation of the situation of Ukrainians of Hungary and Hungarians of Ukraine]. *a-pelin.info*. Retrieved from <http://a-pelin.info/?go=pub&item=48> [in Ukrainian].
9. Popok, A. (2010). Dialnist zmishanykh mizhuriadovykh komisii z pytan zabezpechennia prav osib, yaki nalezhat do natsionalnykh menshyn [Activities of mixed intergovernmental commissions on issues of ensuring the rights of persons belonging to national minorities]. *kbuapa.kharkov.ua*. Retrieved from <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2010-1/doc/1/11.pdf> [in Ukrainian].
10. Vybory deputativ Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliky Krym, miscevykh rad ta silskykh, selyshchnykh, miskyykh holiv 25 zhovtnia 2015 roku [Elections of deputies of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea,

- local councils and village, settlement and city mayors on October 25, 2015]. (n.d.). *cvk.gov.ua* Retrieved from http://www.cvk.gov.ua/vm_2015 [in Ukrainian]
11. Uhorski partii Zakarpattia vvazhaiut, shcho vlada Porosenka svidomo pereshkodzhaie yikh potraplanniu v obradu. Zaiava Tovarystva uhorskoï kultury Zakarpattia ta Demokratichnoi spilky uhortsiv Ukrainy u zviazku zi stvorenniam vyborchkykh okruhiv v Berehivskomu raioni [Hungarian parties of Transcarpathia believe that the power of Poroshenko deliberately prevents them from entering the regional council. Statement of the Hungarian Society of Transcarpathia and the Democratic Union of Hungarians of Ukraine in connection with the establishment of electoral districts in the Berehove district]. (2015, 22 Sept.). *zakarpatyya.net.ua*. Retrieved from <http://zakarpatyya.net.ua/News/145995-Uhorski-partii-Zakarpattia-vvazhaiut-shcho-vlada-Poroshenka-svidomo-pereshkodzhaie-ikh-potraplanniu-v-obradu>[in Ukrainian].
 12. Smoloskypnoiu khodoiu vshanuvaly heroiv Karpatskoï Ukrainy u Uzhorodi [The heroes of the Carpathian Ukraine in Uzhgorod honored the flame-throwing procession]. (n.d.). *unn.com.ua*. Retrieved from <http://www.unn.com.ua/uk/news/1554713-smoloskypnoyu-khodoyu-vshanuvali-geroyiv-karpatskoyi-ukrayini-u-uzhgorodi>[in Ukrainian].
 13. Lyst-vidpovid holovi Sluzhby bezpeky Ukrainy V. Hrytsaka narodnomu deputatu Ukrainy V. Brenzovychu vid 24.03.2016 r. № 10/B-7/120 shchodo vidkryttia 17.03.2016 r. kryminalnoho provadzhennia № 4201607000000047 [Letter and answer of the head of the Security Service of Ukraine V. Hrytsak to the people's deputy of Ukraine V. Brenzovych from March 24, 2016, No. 10/B-7/120 concerning the opening of criminal proceedings No. 4201607000000047 of March 17, 2016]. (Kopiiia – v arkhivi avtora) [in Ukrainian].
 14. Tovt, M. (2017). Novi zasady movnoho rehuliuвання abo nove konstytuiuvannya derzhavy? [New principles of linguistic regulation or new constitution of the state?]. *Pravova derzhava – The State of Law*. Vol. 28. Kyiv (pp. 391–400) [in Ukrainian].
 15. Lyst-vidpovid Pershoho zastupnyka Ministra osvity i nauky Ukrainy № 1/11–15499 vid 02.12.2016 r. na zvernennia hromadskykh orhanizatsii [Letter-reply of the First Deputy Minister of Education and Science of Ukraine No. 1/11-15499 dated 02.12.2016 to the appeal of public organizations]. (Kopiiia – v arkhivi avtora) [in Ukrainian].
 16. Poroshenko pidpysav zakon pro movni kvoty na telebachenni. [Poroshenko signed the law on language quotas for television]. (2017, June 6). *espreso.tv*. Retrieved from http://espreso.tv/news/2017/06/06/poroshenko_pidpysav_zakon_pro_movni_kvoty_na_telebachenni [in Ukrainian].